

СУЧАСНА УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА: ВИТОКИ І ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

У статті розглядаються витoki та початок україно-російського конфлікту на сході України у 2014 р. Визначені умови виникнення цього протистояння, доведено провідну роль Росії як організатора та основного виконавця війни проти України. Указано на недостатню роль Заходу в протистоянні російській агресії.

Ключові слова: геополітичні основи; східна частина України; Донецька область; російська агресія; україно-російська війна; "Донецька Народна Республіка".

Подальша ескалація російсько-українського конфлікту, фактично війна на східній частині України, ставить перед дослідниками необхідність з'ясувати витoki цієї ситуації, зокрема її геополітичне підґрунтя. Саме **такій меті** присвячена наша наукова розвідка. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію таких **завдань**, як визначення умов для розв'язання конфлікту, доведення провідної ролі Росії як організатора та основного виконавця війни проти України. Реалізація цих завдань спиралася на документи державної влади та місцевого самоврядування, медійні повідомлення та власні спостереження.

Виклад основного матеріалу. У грудні 2013 р. здавалося, що ідея розколу України не є популярною, на відміну від 2004 року. Незадоволення чинною владою було дуже глибоким, хоча й достатньо прихованим у публічному дискурсі Донбасу [1]. У містах Донбасу з кінця листопада 2013 року відбувалися свої "Євромайдани". У Донецьку, зокрема, щодня надвечір збиралося 50-60 учасників, а по неділях - до 300. Мітинги мали суто мирний характер, міліція ставилася доброзичливо, проте в цілому серед мешканців Донеччини переважало негативне ставлення до київського майдану.

У Донбасі завжди існували проросійські симпатії, передусім на емоційному рівні. Донедавна ці симпатії не переходили у сферу політичного сепаратизму. Вони отримували вихід в основному через голосування за Партію регіонів, яка умовно вважалася проросійською. Також симпатія до "північного сусіда" та радянського минулого виражалася на Донеччині у вигляді підтримки відверто проросійської Комуністичної партії. Утім, обидві політичні сили діяли в українському правовому полі й не могли виступати проти територіальної цілісності держави.

Події початку березня 2014 р., коли на центральній вулиці Донецька почали виходити тисячі людей, які виступали за єдність із Росією, виглядали нелогічними і, здавалося, не мали під собою реального ґрунту. Раніше російські триколори інколи з'являлися на вулицях Донецька, але масовим це явище ніколи не було. І раптом усе несподівано змінилось, з'явилася небачена досі масовість. Були всі підстави стверджувати, що в Україні розпочалася ретельно спланована й підготовлена заздалегідь спецоперація, що базувалася на якісному врахуванні місцевих реалій. Тепер уже відомо, що ці сценарії розроблялися протягом останніх років і, можливо, планувалося реалізувати їх після президент-

ських виборів 2015 року. Проте лютневі події в Києві прискорили терміни проведення спецоперації [2]. З боку місцевої влади, органів самоврядування та особливо правоохоронних органів не було чітких, ефективних і продуманих дій, спрямованих на протистояння сепаратистським формуванням. Декларувалися заклики до єдності України, але дієвих кроків у цьому напрямку не було.

Підривна робота, яка велася серед жителів регіону, була чітко спрямована на міфологізацію як російських реалій (високі зарплати і пенсії), так і традиційних для Східної України "страхів" - бандерівців, фашистів... У лютому до них додалися ще й міфи про "Правий сектор", який нібито їде в Донбас, щоб відплатити його жителям за Януковича. Знову постало мовне питання, хоча жителі Донецька переважно усвідомлювали, що російській мові тут ніколи нічого не загрожувало.

Громадська організація "Донецький інститут соціальних досліджень і політичного аналізу" (керівник В. Кіпень) у березні 2014 р. провела опитування громадської думки міста Донецька. Донеччани тоді демонстрували високий рівень інтересу до політичних подій, що відбуваються в країні й у місті. Три чверті опитаних (77 %) позначили свій інтерес до цих подій як стабільний і високий. Українським медіа у висвітленні подій були схильні довіряти 34 % донеччан, російським - 24 %. Такий розподіл довіри до джерел повною мірою відображав нестійкий характер громадської думки, що формувався в умовах інформаційної війни [3, с. 6].

Половина жителів Донецька тоді висловилися за збереження унітарного устрою України. При цьому 31 % із прихильників унітарного устрою вважали, що регіонам слід надати ширші економічні та податкові повноваження. Тих, хто бачив майбутнє Донецького регіону в складі України, але з повноваженнями, розширеними до статусу суб'єкта федерації, виявилось 16 %. Сумарно прихильників єдності України було 66 %. Прихильників входження Донецької області до складу РФ із тими, хто висловився за фактичне входження України до складу союзу, аналогічного СРСР, - 27 %. І лише 5 % бачили область як окреме державне утворення [Там само, с. 7].

Донеччани в масі своїй відчували себе незахищеними. Події, що розгорнулися в березні в місті, залишили очевидний відбиток: 31 % опитаних заявили, що життя в місті стало "неспокійним", ще 20 % оцінили його як "небезпечне", а 34 % вважали, що життя в цілому стало

важчим і більш депресивним. У цій ситуації донеччанам практично ні на кого було покластися: рівень довіри до силових структур дуже низький. Лідерами недовіри в донеччан є суди й прокуратура: їм довіряло менше 10 % мешканців міста. Трохи більше довіри до СБУ та міліції. Найбільшу довіру викликала армія, однак при цьому частка тих, хто їй не довіряв, у цілому не менша, ніж у СБУ [Там само].

Не було єдності в сприйнятті проросійських мітингів і мітингів на підтримку єдності України. Хоча в цілому розподіл відповідей свідчить про більшу схильність громадської думки до підтримки учасників мітингів за єдину Україну, тим не менше, не можна було говорити про однозначне переважання прихильників тієї чи іншої точки зору.

Водночас теза про переважну орієнтацію донеччан на Росію тоді не підтверджувалася розподілом відповідей на запитання про самоідентифікацію. Чіткі патріотичні почуття в цілому були властиві більш ніж третині донеччан. Близька до них велика група (21 %) донеччан, що ідентифікувала себе як "російськомовні мешканці України". Сумарно це становило 58 % донеччан. На Росію орієнтувалася третина опитаних [Там само, с. 8].

Варто згадати, що проросійський рух розпочався кілька років тому. У 2005 році почала діяти незареєстрована організація "Донецька Республіка". Її активісти влаштовували проросійські мітинги, на них традиційно приходили кілька десятків людей. Докорінно ситуація змінилася на початку квітня 2014 р., коли разом із російськими триколорами у великій кількості з'явилися триколори "Донецької Республіки". 7 квітня радикально налаштовані сепаратисти, що діяли за московським сценарієм і координувалися російськими спецслужбами, проголосили в захопленому будинку Донецької обласної державної адміністрації т. зв. "Народну Раду Донбасу", провели бутафорську "позачергову сесію", на якій прийняли незаконне й антиконституційне рішення про створення так званої "Донецької народної республіки" та її входження до складу Росії.

Донецька обласна рада просила мешканців Донецчини залишатися розсудливими й не піддаватися на провокації. Вона виступила за мирне й законне вирішення політичної кризи на Донбасі [4]. Донецька міська рада також зробила офіційну заяву про те, що не визнає так званої "Народної Ради Донбасу", яка оголосила про створення "Донецької Народної Республіки" [5].

Водночас мало місце фактичне зрадливе правоохоронних органів, які не чинили опору захопленням адміністративних будівель, знущалися з учасників проросійських мітингів. Значну частину вищих офіцерів обласного управління СБУ було завербовано Росією. По суті, ця структура в Донецькій області працювала на іншу державу [6].

Міста Донецчини й Луганщини фактично з квітня 2014 р. знаходилися в стані окупації. Державних прапорів навіть над незахопленими адміністративними будівлями не було. Усі виїзди з міст контролювалися блокпостами ДНР, на яких переважали російські триколори.

Діям мітингувальників проросійських сепаратистів була дана формальна оцінка з боку правоохоронних органів: вони кваліфікували їх як злочин проти основ національної безпеки України (за інформацією прокуратури Донецької області). Радикальні дії проросійських екстремістів засудила також наукова еліта Донбасу. В ефірі програми "Питання влади" на телеканалі "Донбас" було відзначено, що головною метою Росії, що

підштовхує донецьких сепаратистів до радикалізму, є ліквідація української державності. Усі дії місцевих сепаратистів з оголошення незалежної держави "Донецька Республіка", проведення референдуму та звернення до Російської Федерації про введення на територію Донецької області військ - нелегітимні й підпадають під відповідні статті Кримінального кодексу України [7].

У цілому, якщо не зважати на триколори й купи сміття на площі перед Донецькою облдержадміністрацією, а також істеричні вигуки проросійських активістів у соціальних мережах, ще у квітні Донецьк продовжував жити своїм звичайним життям: люди ходили на роботу й насолоджувалися весною [8]. Існували немовби дві паралельні реальності. Проте наприкінці квітня ситуація кардинально змінилася. Реальності почали перетинатися. Багато чого зробила російська пропаганда. Із захопленого ефіру обласної телерадіокомпанії розпочалася трансляція російських каналів. Уже тоді було зрозуміло, що президентські вибори в області не відбудуться. Хоча тодішній голова облдержадміністрації С. Тарута до останнього стверджував, що все нормально. На вулицях почали відкрито ходити люди в камуфляжі, зі зброєю. І значна частина донеччан готові були сприймати будь-яку путінську брехню. 11 травня відбувся фейковий референдум про "незалежність" "Донецької Народної Республіки", якому ніяк не змогли (або не захотіли) завадити конституційні органи державної влади та місцевого самоврядування. А деякі посадовці навіть таємно підтримували сепаратистів. Досить багато людей прийшло на виборчі дільниці (за оцінками, приблизно до третини виборців). Певний інтерес можна пояснити цілим рядом факторів. Це ностальгія за Радянським Союзом, за тією суспільною моделлю, яка там панувала. На цьому виховувалися покоління людей. І такі ідеї в Донецькій області активно відтворювалися. Адже в "референдумі" взяли участь не лише літні люди, хоча саме вони склали основу електорату ДНР.

Вірогідно, що до кінця квітня в Путіна (а рішення в РФ приймає саме він) остаточного рішення щодо цієї ситуації не було. Багато в чому його рішення (виходячи з глобальної політичної мети) носили й носять імпульсивний характер. Ішли коливання: або окупація й анексія за зразком Криму, або самопроголошена республіка, що де-факто знаходиться під контролем Росії. Подальший розвиток подій засвідчив, що друга точка зору перемогла. Вирішувалася тактична мета збереження стабільної нестабільності в Україні [9].

Переконати більшість тих, хто зайняв проросійську позицію, уже неможливо. Ці люди перебувають у стані зміненої реальності та хворобливої свідомості й агресивно захищають свою картину світу від будь-яких спроб втручання. "Картинка" була створена російськими каналами, місцевою пресою й Партією регіонів, яка давно працювала над укоріненням стереотипів "без Росії ми помремо", "загниваюча Європа", "Донбас годує Україну" тощо. Найчастіше агресивно налаштована частина населення оперує псевдофактами, які неможливо оскаржити, оскільки вони недоказові. Професійні психіатри кваліфікують таку поведінку як масову психопатологію.

Від початку кризи почалися розмови про те, що проблемний Донбас не потрібен Україні. Проте на кону стоїть не просто доля Донбасу, а державність України як така. Якщо Путін "проковтне" Донбас, на цьому він не зупиниться. Не випадково був створений міф про "Новоросію".

Проросійські, а точніше прорадянські настрої, завжди були в різних регіонах України, утім, у Донбасі вони були більш поширені, хоча й мали прихований характер. Але організаційно оформитися такі позиції одночасно не могли б без зовнішнього втручання. Сепаратистські виступи ретельно готувалися заздалегідь.

У Президента Росії В. Путіна, на наш погляд, є два основні мотиви агресії проти України. Глобальний мотив - сприйняття себе як своєрідного месії, який відновлює колишню імперію, у тому числі територіально. Розуміння своєї місії Путіним полягає також у тому, щоб показати своєму противнику, Заходу, що Росія може з ним не рахуватися. Мета третього президентського терміну В. Путіна - це реінтеграція імперії. На це накладаються його особисті комплекси й образи.

Протягом пострадянського періоду Росія намагалася визначитися, чим їй слід бути: імперіалістичною силою, яку всі бояться, або країною, яка передусім опікується добробутом громадян. Президент В. Путін, здається, вирішив цю задачу на користь амбітної політики експансії. Процвітання - це добре, але до певного часу, адже воно народжує людей, які незалежно мислять і які можуть шляхом голосування скинути свого правителя. Масштабні плани на міжнародній арені здавалися безпечнішими, принаймні для російської влади. Але втекти від економічних проблем не вдається. Російська громадськість радісно купилася на пропаганду про Крим як про безкоштовний подарунок, але це більше схоже на шопінг в магазині без цінників. Розчарування чекає на виході, адже магазини, які не показують цін, зазвичай дуже дорогі [10].

Подібна нездорова фіксація на сусідній країні свідчить про глибину постімперської травми. Українці були занадто близькими, занадто схожими, щоб Росія дозволила їм так просто піти. Протягом усіх 23 років незалежності українська державність сприймалася як непорозуміння, анекдот - саме це слово в Росії зазвичай вимовляється з іронічним підтекстом.

По суті справи, у Росії століття за століттям відтворюються різні форми станового рабства - від кріпосного права до радянської прописки й нинішньої корпоративної держави, причому в державному рабстві перебувають не тільки пересічні мешканці, але й привілейовані класи. У цих умовах в суспільстві розвивається почуття образи, незатребуваності, невизнаного таланту. З іншого боку, ось уже століття Росія ревню копіює Захід, одночасно відхрещуючись від цього наслідування. Росія то бачить себе Попелюшкою, несправедливо забутою мачухою й сестрами, то являє себе як народ-жертву, який своїм тілом рятує світ від загибелі: від татаро-монгольського ярма або від "фашистських орд". Одним із головних пропагандистських міфів путінської епохи стала "теорія поразки" Росії, починаючи з "найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття", якою був розпад СРСР.

Захід намагався інтегрувати Росію в свої інститути, пропонуючи їй привілейовані умови партнерства як із НАТО, так і з ЄС. Але Росія не скористалася відкритим віком можливостей, продовжуючи твердити мантру про образу й приниження.

Із підліткових комплексів російської влади, дитячого розчарування еліти в Заході й соціального інфантилізму населення народився міф про "український фашизм". Україна була оголошена зрадником, і ця зрада здавалася тим більше образливою, що українці вважалися своїми по крові, найближчими в слов'янській родині. Характерне використання російською пропагандою образу фашизму як синоніма абсолютного, фінального зла. Війна Росії в Україні - приклад антиполітики, чистого негативізму, заснованого на почутті власної неповноцінності, компенсація комплексу неповноцінності еліти по відношенню до Заходу й населення - стосовно обставин власного життя. Влада не може змінити роль Росії на міжнародній арені за допомогою "м'якої сили", якісного економічного зростання, домогтися поваги й визнання партнерів. Переважна більшість населення, замкнена в рамках відновленої Путіним станової системи, також не в силах вийти за межі державного патерналізму (по суті, станового рабства) і соціальною паразитизму, синдрому безпорадності. Символічною компенсацією стало створення вигаданого ворога в особі України й вигаданих перемог - анексії Криму та створення піратських республік Донецька й Луганська [11].

Таким чином, сучасна поведінка президента Путіна спрямована на руйнування системи міжнародного права, на "відродження" імперської Росії як загрози для всього світу. Консолідований Захід (ЄС, НАТО, США, Японія, Австралія, Бразилія, Південна Корея та інші країни ліберальної демократії) повинні усвідомити, що Україна потребує їхнього реального захисту, бо, захищаючи Україну, вони захищають себе! Фактично, Україна є ареною боротьби цивілізованого світу із сучасною Імперією Зла. Необхідні рішучі й несподівані заходи. Традиційні санкції не спрацьовують. Росія у своєму імперському запалі готова терпіти економічні витрати, бо розуміє лише мову сили!

Таким чином, сучасна поведінка президента Путіна спрямована на руйнування системи міжнародного права, на "відродження" імперської Росії як загрози для всього світу. Консолідований Захід (ЄС, НАТО, США, Японія, Австралія, Бразилія, Південна Корея та інші країни ліберальної демократії) повинні усвідомити, що Україна потребує їхнього реального захисту, бо, захищаючи Україну, вони захищають себе! Фактично, Україна є ареною боротьби цивілізованого світу із сучасною Імперією Зла. Необхідні рішучі й несподівані заходи. Традиційні санкції не спрацьовують. Росія у своєму імперському запалі готова терпіти економічні витрати, бо розуміє лише мову сили!

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Знову про можливий розкол України [Електронний ресурс] / Я. Грицак. - Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/articles/znovu-pro-mozhlyvy-rozkol-ukrayi>.
2. Возняк Т. Паралельні сценарії подій в Україні взимку 2013-2014 рр. Путін частково все-таки здійснив свій план демонтажу України [Електронний ресурс] / Т. Возняк. - Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?paralelni_stsenariyi_podyi_v_ukrayini_vzimku_20132014_rr&objectId=1332169.
3. Кіпень В. Травмована свідомість як наслідок і фактор нестабільності (дослідження масових настроїв жителів Донецька) [Електронний ресурс] / В. Кіпень // Схід. - 2014. - № 2 (128) березень-квітень. - С. 5-9. - Режим доступу : <http://skhid.com.ua/article/view/24557/22158>.
4. Донецька обласна рада. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://soviet.donbass.com/index.php?lang=ru&sec=01&iface>.
5. Официальный сайт городского головы и городского совета г. Донецка [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.lukyanchenko.donetsk.ua/>.
6. Переживет ли Донбасс прессинг России // Панорама. - 2014. - 24 апреля.
7. Вопрос власти. Сайт телеканала "Донбасс" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://voprosvlasti.donbass.tv/vlasti/view/2014/04/07/17266/>.
8. Веб-ресурс "Твоя правда" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://tvoyapravda.com>.
9. Workers fear for the future in Ukraine's industrial east [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/ukraine-workers-fear-future-heavily-industrialised-east>.
10. New York Times [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.nytimes.com/pages/world/>.
11. Медведев С. Русский ресентимент [Електронний ресурс] / С. Медведев. - Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2014/6>.

Тодоров Игорь,

доктор исторических наук, профессор Ужгородского национального университета

СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНО-РОССИЙСКАЯ ВОЙНА: ИСТОКИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье рассмотрены истоки и начало украинно-российского конфликта на востоке Украины в 2014 г. Определены условия возникновения этого противостояния, доказано ведущую роль России как организатора и основного исполнителя войны против Украины. Указано на недостаточную роль Запада в противостоянии российской агрессии.

Ключевые слова: геополитические основы; восток Украины; Донецкая область; российская агрессия; украинно-российская война; "Донецкая Народная Республика".

Todorov Ihor,

Doctor of Historical Sciences, Professor of Uzhhorod National University

MODERN UKRAINIAN-RUSSIAN WAR: BACKGROUND AND GEOPOLITICAL DIMENSION

The paper looks into the background and outbreak of the Ukrainian-Russian conflict in the east of Ukraine in 2014. The conditions of the emergence of this confrontation are identified and the leading role of Russia as the organizer and main originator of the war against Ukraine is demonstrated. The inadequate role of the West in countering the Russian aggression is pointed out.

The paper presents the chronicle of the "Russian Spring" from the early March 2014 to the end of this year. The influence of local and Russian propaganda on changes in awareness of regional dwellers is shown. The motivation of the President of Russia in committing the aggression upon Ukraine is identified. It is pointed out that to stop the war, consolidated countries of the West should turn to more radical means rather than economic sanctions against Russia.

Key words: geopolitical background; East Ukraine; Donetsk region; Russian aggression; Ukraine-Russian war; "Donetsk People's Republic".

REFERENCES

1. Hrytsak Ya., Again about a possible split of Ukraine, *Krytyka*, available at: <http://krytyka.com/ua/articles/znovu-pro-mozhlyvy-rozkol-ukrayi> (ukr).
2. Vozniak T., Parallel scenarios of events in Ukraine during the winter of 2013-2014. Putin partially still carried out his plan of dismantling of Ukraine, available at: http://zaxid.net/news/showNews.do?paralelni_stsenariyi_podiy_v_ukrayini_vzimku_20132014_rr&objectId=1332169. (ukr).
3. Kipen V. (2014), Trumatized consciosness as consequence and factor of insecurity (research of mass attituded in Donetsk), *Skhid*, № 2 (128), March-April, pp. 5-9, available at: <http://skhid.com.ua/article/view/24557/22158> (ukr).
4. Donetsk Regional Council. Official Website: <http://sovet.donbass.com/index.php?lang=ru&sec=01&iface> (ukr).
5. Official website of the mayor and city Council, Donetsk, available at: <http://www.lukyanchenko.donetsk.ua/>. (rus).
6. Would Donbass survive under the pressing of Russia (2014), *Panorama*, april, 24 (rus).
7. The question to power. *The website of the TV channel Donbass*, available at: <http://voprosvlasti.donbass.tv/vlasti/view/2014/04/07/17266/> (rus).
8. *Tvoya Pravda*. Web resource, available at: <http://tvoyapravda.com> (rus).
9. Workers fear for the future in Ukraine's industrial east, *Guardian*, available at: <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/ukraine-workers-fear-future-heavily-industrialised-east> (engl).
10. *New York Times*, available at: <http://www.nytimes.com/pages/world/> (engl).
11. Medvedev S., Russian the resentment, available at: <http://www.strana-oz.ru/2014/6> (rus).

© Тодоров Ігор

Надійшла до редакції 09.02.2015